

УДК 94(477)

Віктор Савенко

ПЕРІОДИЧНІ ТА СЕРІЙНІ ВИДАННЯ НТШ (1894–1939 РР.)

У статті аналізується дослідницька діяльність членів НТШ з актуальних проблем українознавства в періодичних та серійних наукових виданнях товариства кінця ХІХ – першої половини ХХ ст.

Ключові слова: НТШ, історично-філософська секція, періодичні наукові видання, серійні наукові видання, Східна Галичина.

Видавнича діяльність вважається одним із ключових напрямків діяльності НТШ. Упродовж 1873–1939 рр. було здійснено низку масштабних проєктів, з-поміж яких вирізняється започаткування і публікація цілої низки власних періодичних та серійних наукових видань.

Об'єктом дослідження є науково-видавнича діяльність НТШ.

Предмет – дослідницька діяльність товариства з актуальних проблем українознавства та її висвітлення на сторінках власних періодичних та серійних наукових видань.

Метою дослідження є аналіз особливостей наукової роботи членів НТШ з українознавства, публікація їх у власних періодичних та серійних наукових виданнях кінця ХІХ – першої половини ХХ ст.

Завдання статті ґрунтуються на аналізі механізму дослідницької діяльності НТШ з проблем українознавства, вплив на формування національної свідомості українців.

Аналіз історіографії свідчить про те, що досліджувана нами проблема недостатньо висвітлена в сучасній українській історіографії. Серед праць на цю тему слід відзначити дослідження В. Кубійовича “Нарис історії Наукового товариства ім. Шевченка (1873–1944)” [1], Р. Кучера

“Наукове Товариство ім. Шевченка: Два ювілеї” [2], Т. Кульчицької “Періодичні та серійні видання НТШ (1885–1939). Анотований показчик” [3].

Основу джерельної базз складає Ф. 309 “НТШ” Центрального державного історичного архіву України у м. Львові [4–9].

У своїх періодичних та серійних наукових виданнях НТШ друкувало актуальні дослідження з українознавства, збірники документів і рукописів, що були ще маловідомими широкому колу читачів. Ці публікації відіграли значну роль у розвитку всіх галузей української науки і підносили національну самосвідомість усіх верств населення.

Окрім “Записок” НТШ успішно заснувало й інші періодичні та серійні наукові видання.

Так, у 1894 р. історично-філософська секція перейняла у О. Барвінського видання “Руської історичної бібліотеки” [4, арк. 3]. Це видання засноване в Тернополі у 1883 р. – О. Барвінським. Воно мало на меті – популяризацію серед населення Східної Галичини публікацій з української історії, визначних учених того часу. У 1893 р. “Руська історична бібліотека” перебирається до Львова. Упродовж 1894–1904 рр. виданням опікувалося НТШ, О. Барвінський став його редактором.

За цей період були опубліковані праці В. Антоновича, Владимирського-Буданова, Д. Іловайського, С. Качали, М. Смирнова, І. Шириневича та інших в українському перекладі.

До 1904 р. НТШ видало вісім томів “Руської історичної бібліотеки”. Саме у “Руській історичній бібліотеці”, яка була дешевою і досить доступною для пересічного українця, можна було ознайомитися з фундаментальними працями з історії України корифеїв української історичної думки. З переданням цієї серії до НТШ дещо змінився її характер; в окремі томи почали підбирати праці на задану історичну тематику, це давало можливість більш детально ознайомити читачів з суспільно-економічною та політичною історією України [10, с. 65].

Хоча серія “Руська історична бібліотека” подавала у дешевих і доступних виданнях повні переклади різних праць з історії України, але вона не задовольняла потреб у публікаціях неопублікованих матеріалів, архівів, рукописів. Тому на засіданні секції 10 серпня 1903 р. М. Грушевський подав проект поділу “історичної бібліотеки” на дві серії: у першій мали друкуватися систематичні передруки, або переклади різних історичних праць, крім популярних робіт, рефератів з інших творів і науково-популярних публікацій; до другої належали б оригінальні праці і матеріали. Проект другої серії прийнято на засіданні 18 квітня 1906 р., засноване видання отримало назву “Українсько-Руський архів” [3, с. 40, 43].

До Першої світової війни з цієї серії вийшло 10 томів, у міжвоєнний період ще 5 томів, а саме: том 11, виданий М. Возняком у 1925 р. – “Матеріали до історії української пісні і вірші: Тексти і замітки” [14, с. 481–589], надрукований у трьох частинах. Дві попередні частини вийшли у 1913 і 1914 роках.

У 12 томі В. Шурат друкував збірку листів митрополита М. Левицького до єпископа І. Снігурського й офіційні документи їх спільної діяльності. Листи й документи стосуються листування упродовж 1813–1847 рр. й діяльності митрополита і єпископа [11, с. 231].

Том 13 і 14 вийшли як “Матеріали до історії культурного життя в Галичині в 1795–1857 рр.”, виданий К. Студинським. Він подав оригінальні документи цього періоду, цікаві замітки й тексти. Томи 13 і 14 вийшли друком у Львові у 1920 р. [12, с. 431]. “Матеріали до історії українсько-чеських взаємин в першій половині XIX ст.” видає у 15 томі І. Брик [13, с. 169].

Отже, після поділу “Руської історичної бібліотеки” на дві серії в “Українсько-Руському архіві” друкувалися опрацьовані ученими архівні матеріали до історії Галичини та української мови й літератури. У цій серії читачі на базі достовірних першоджерел могли ознайомитись з суспільно-політичним, культурним та економічним життям Східної Галичини за останні три століття та прослідкувати зародження і розвиток української літератури.

Історично-філософська секція успішно проводила дослідження у галузі права. На першому засіданні секції 11 червня 1873 р. поділено членів секції на два відділи – історичний і правничий. 8 лютого 1899 р. на засіданні секції, за пропозицією С. Дністрянського, утворено постійну комісію, її друкованим органом стала “Часопись Правнича”, яку до того часу редагував К. Левицький [15, с. 86].

У 1900 р. “Часопись Правнича” реформована у “Часопись правничу і економічну”. Товариство видало 7 річників у 12 випусках. У них, окрім аналізу тодішнього кримінального і громадянського права Австро-Угорської імперії, видавалися праці з історії стародавнього українського і світового права [16, с. 13]. “Часопись правнича і економічна” видавалась у 1900–1912 роках. За цей час було опубліковано сім річників у 10 томах.

Правнича комісія також розпочала видавництво “Правничої бібліотеки”, яка виходила друком упродовж 1901–1909 рр. За цей час вийшло два томи. Наукова спадщина правничої комісії, опублікована у “Часописі правничій” мала не лише теоретичне а й практичне значення. На сторінках видань друкувалися важливі праці з українського права, переклади українською мовою діючих законодавчих актів, що підвищувало правову культуру українців.

За два роки перед Першою світовою війною перестала друкуватись "Часопись", а згодом через рік "Правничий вісник" [3, с. 44–47].

1 квітня 1923 р. на засіданні історично-філософської секції затверджено правильник правничої комісії. У § 4 регламентовано, що комісія займається питаннями методології у сфері юриспруденції, історії та філософії, права та суспільних наук. Зокрема, систематичне дослідження усіх галузей права, критичний огляд праць. У § 5 вноситься постанова відновити пошук фондів, збір матеріалу для відродження видавництва "Правнича часопись" під новим заголовком "Збірник правничої комісії при історично-філософській секції НТШ" [17, с. 36–38].

Нове правниче видання НТШ з'явилося у 1925 році. Це був "Збірник правничої комісії" при історично-філософській секції НТШ під редакцією професора В. Вергановського. Одним із основних завдань якого було "розслідування розвитку права на територіях, заселених українським народом" [17, с. 41].

Це видання через матеріальні труднощі НТШ довго не проіснувало. Вийшло тільки три томи у 1925, 1927 і 1929 роках. Як бачимо, у "Збірнику правничої комісії" подаються праці істориків, правознавців, їх дослідження з історії українського права, розробляються нові підходи у юриспруденції.

За ініціативи правничої комісії у липні 1906 р. відбулася соціологічне опитування щодо національних, промислових і аграрних відносин у Східній Галичині. На підставі аналізу якого історично-філософська секція на засіданні 7 липня 1906 р. вирішила утворити статистичну комісію, головою якої обрано М. Грушевського [15, с. 54].

Статистична комісія ставила за мету проводити збір статистичних даних на території України щодо населення і суспільного життя. Особливу увагу дослідники звертали на аналіз сфер і явищ суспільного життя, що їх обминула офіційна статистика. У зв'язку з реорганізацією правничої комісії і її "Часописі правничої і економічної", узяла на себе виконання її функцій. Війна перервала діяльність статистичної комісії. Лише у 1927 р., вперше після війни, комісія відновила свою роботу. Вона видала 4 том "Студій" з поля суспільних наук і статистики у трьох випусках, авторами статей на сторінках "Студій" були О. Мицюк, В. Садовський, О. Шульгин. Видавши цей том, який стане останнім, Комісія припиняє свою роботу.

Під редакцією М. Кордуби вийшов 4 том у трьох випусках. У першому випуску В. Садовський подав факти перепису населення західноукраїнських земель: "Людність західноукраїнських земель по польському перепису вересня 1921 р." [18, с. 51]. Про зародження капіталістичних відносин у Франції, виходить праця О. Шульгина "Уваги до історії розвитку раднішого капіталізму" [19, с. 45]. Цей випуск видавався за підтримки міністерства освіти у Варшаві. Стаття О. Мацюка "Феодально-кріпосницькі пережитки в ХХ ст." друкується у третьому випуску [20, с. 29].

У "Хроніці НТШ" перестають реєструвати статистичну комісію, через хворобу і передчасну смерть голови комісії В. Охрімовича. Коли головою комісію очолив В. Кубійович – комісія відновила свою діяльність знову. Це сталося у 1933 році, вона продовжила свої дослідження у галузі економіки та соціології. У 1935 р. статистичну комісію перейменовано, вона отримує назву "Комісія національної економіки, соціології і статистики" [21, с. 49].

З 1938 року розпочинається третій період у діяльності комісії. Відновлюється статистична робота, збирається значна кількість матеріалів, особлива увага приділяється економічній і соціологічній сфері. П'ятий том видається при підтримці і допомозі Ревізійного союзу українських кооператив (РСУК) у Львові. Том присвячувався життю і діяльності О. Русова, економіста, статиста, етнографа, українознавця, громадського діяча не тільки Наддніпрянщини, а всієї України, вченого і дослідника зі світовим ім'ям. Том виходить під редакцією Є. Храпливого.

Черговий том "Студії з поля суспільних наук і статистики", присвячений становищу українського села, уже не вийшов [5, арк. 4]. Мета діяльності статистичної комісії полягала у розкритті й дослідженні невідомих явищ суспільного життя, національної економіки. Члени комісії проводили значну статистичну, дослідницьку роботу. На сторінках "Студії суспільних наук і статистик" учені НТШ охопили низку важливих проблем господарської та культурної діяльності українства. Висвітлення цих проблем у наукових публікаціях і ознайомлення з ними широкого кола читачів, дало певні результати. Так, завдяки статистичним дослідженням і публікаціями, ознайомлення з ними українців, уряд змушений був збільшити кількість початкових та середніх українських шкіл.

На спільному засіданні історичної і філологічної секції 25 травня 1898 р. засновано ще одну комісію – етнографічну. Її головами були: І. Франко (1898–1900 рр.; 1908–1913 рр.); О. Барвінський (1900–1905 рр.); Ф. Вовк (1905–1908 рр.); В. Гнатюк з 1913 року. Комісія заснувала такі видання, як: "Етнографічний збірник" і "Матеріали до українсько-руської етнології" [22, с. 85]. "Етнографічний збірник" був заснований у 1895 р., як окреме видання НТШ для матеріалів з української етнографії, зібраних з усіх територій, на яких проживали українці [6, арк. 3]. "Збірник" спочатку виходив як

щорічник, пізніше, переважно два рази. Перші два томи вийшли під редакцією М. Грушевського, наступні вже видавала новостворена етнографічна комісія. До 1914 року вийшов “Збірник” у 36 томах.

“Матеріали до українсько-руської етнології” присвячені збірці і систематизації матеріалу, що стосується побуту, етнічного складу, фізіологічних відмінностей, звичаїв, вірувань українського народу у порівнянні з іншими народами. Він видавався Етнографічною комісією з 1899 р., з 1909 р. виходить під заголовком “Матеріали до української етнології”, а з 1929 р. – “Матеріали до етнології і антропології”. До 1920 було опубліковано 22 томи.

“Матеріали до українсько-руської етнології” вказували як на відмінностях, так на спільних коренях етнічного складу, побуту, вірувань, звичаїв, обрядів, світосприйняття українського народу не тільки на території України, а й в інших місцях його компактного проживання. Публікація цих праць мала важливе значення, тому що показувала самобутність українського народу, багатогранність його багатовікової культури, його багатостраждальну історію через призму народної творчості.

Видавництво “Матеріалів до українсько-руської етнології” систематизувало і класифікувало опрацьований чималий матеріал з етнографічного простору всієї України, не тільки на науковому ґрунті, а й у виробленні наукового підходу. Введення в обіг значного фольклорного матеріалу – новина у науковому світі того часу, воно викликало широкий резонанс, поставило НТШ на провідне місце не тільки у слов’янській а й у європейській етнографії.

На спільному засіданні трьох секцій 21 листопада 1909 р. засновано бібліографічну комісію. Вона розпочала видавництво власного органу “Матеріали до української бібліографії”. На першому засіданні головував М. Грушевський. У передмові до першого видання зазначено, що на наступних засіданнях повинні бути розроблені плани видання української бібліографії (до кінця XVIII ст.), бібліографії Росії XIX ст., загальної української бібліографії XX ст. і показників *Ucrainica* на іноземних мовах в іноземній літературі). До 1914 р. опубліковано три томи, у яких вийшли продовження до уже надрукованої у другому томі “Галицько-руської бібліографії” (1801–1886 pp.) І. Левицького “Українська бібліографія Австро-Угорщини”. Перший том охоплював період 1887–1890 pp., другий – 1890–1891 pp., третій – 1892–1893 pp. [16, с. 14]. Першим головою комісії обрали І. Левицького, після його смерті, у 1913 р. головою став В. Дорошенко.

Четвертий том вийшов у 1918 р. у двох випусках, його упорядником був В. Дорошенко. Том присвячувався творчості І. Франка. До першого випуску увійшла вся його белетристична творчість за 40 років літературної праці і частина розділу “Критика й публіцистика” [23, с. 80]. Випуск другий – “Критика й публіцистика” [24, с. 184].

П’ятий том, присвячений бібліографії українознавства за 1914–1923 pp. У випуску першому п’ятого тому друкується історія України, публікації українською мовою, зібрані І. Калиновичем [25, с. 59]. У шостому томі, укладачем якого був В. Дорошенко, з нагоди століття смерті Гете, друкується стаття: “Гете в українських перекладах, переспівах та наслідуваннях: спроба бібліографії з нагоди століття смерті великого німецького письменника” [26, с. 20]. Сьомий том укладає І. Шендрик “Матеріали до бібліографії Січових Стрільців”. У цьому томі упорядник подає короткий зміст позицій, перелік військових частин, осіб, місцевостей перебування українських січових стрільців. Дев’ятий окремий розділ присвячений їх літературній творчості стрілецтва. До бібліографії додаються покажчики: січових частин, місцевостей, у яких вони перебували або воювали, покажчик авторів [27, с. 60]. Отже, НТШ було ініціатором організації бібліографічної справи в Україні з метою об’єднання усіх українських фахівців для публікації повного бібліографічного покажчика українського друку.

З 1937 року бібліографічна комісія НТШ спільно з українським товариством бібліофілів міста Львова започатковує видавництво місячника “Українська книга”. Місячник друкується під редакцією Ю. Полянського і присвячується бібліології та бібліофільству. Упродовж 1937–1939 pp. “Українську книгу” видавала бібліологічна комісія НТШ та Українське товариство бібліофілів, а з 1942 по 1943 р. – Українське видавництво Львів-Краків.

Отже, НТШ виступало ініціатором організації бібліографічної справи в Україні з метою об’єднання українських фахівців для публікації повного бібліографічного покажчика українського друку. Саме у “Матеріалах до української бібліографії” та “Українській книзі” були надруковані перші томи цього покажчика.

Ще одним виданням НТШ був місячник історії і культури – “Стара Україна”, який видавався бібліотекою і музеєм товариства. Цей журнал виходив лише два роки, але містив багато цінного матеріалу. Особливо вартісний тим, що у кожному номері подається, крім основних статей, обширна бібліографія, пов’язана з тематикою того чи іншого випуску, а також постійні розділи “Хроніка” і “Ucrainica”. Редактором журналу був І. Кривецький. За час виходу “Старої України” побачили світ 24 номери [2, с. 36].

Переважаюча більшість комісій НТШ займалася дослідженням питань українознавства. Для координації і планування їх діяльності виникла ідея створення Інституту українознавства. 28 квітня

1937 р. складено план створення такого закладу [7, арк. 22]. Виділ НТШ 13 січня 1936 року прийняв ухвалу про організацію у НТШ Інституту українознавства. У зв'язку з цим проектом виникла ідея заснувати окремий науковий журнал, присвячений проблемам українознавства. Планувалось публікувати 10 випусків цього журналу щорічно. Крім основних статей, кожен номер мав містити огляд літератури, рецензії, хроніку. Деякі статті друкувались з резюме однією з європейських мов – німецькою, англійською, французькою, італійською. “Сьогочасне і минуле” – так назвали цей українознавчий вісник, який видає НТШ за допомогою Центросоюзу [8, арк. 8]. На жаль, вийшло тільки дві частини “Сьогочасне і минуле”, хоча багато наукових праць були готові до друку, але загроза Другої світової війни стала на заваді їх виходу у світ. Його зміст складався з таких частин, як: статті з українознавства, археології, історії, літературознавства, історії української літератури, української мови, етнографії, господарства український земель, природознавства, антропології, зоології, ботаніки, геології, географії й т.д., з техніки; оклади культурного, наукового, мистецького, господарського й технічного життя; рецензії на книжки; хроніки з наукового, мистецького, господарського й технічного життя; мовних питань. Редактор журналу – професор І. Раковський; окремі частини редагував В. Сімович [9, арк. 138].

Отже, вісник українознавства “Сьогочасне і минуле” змістовно складався з ґрунтовних праць з українознавства. Співпрацювати з виданням погодилися 134 науковці, які були досвідченими спеціалістами.

Список використаних джерел

1. Кубійович В. Нарис історії Наукового товариства ім.Шевченка: 1873–1949 рр. / В. Кубійович. – Львів, 1991. – 53 с.
2. Кучер Р. Наукове Товариство ім. Шевченка: Два ювілеї / Р. Кучер. – К.: Наукова думка, 1992. – 112 с.
3. Кульчицька Т. Періодичні та серійні видання НТШ (1885–1939). Анотований покажчик / Т. Кульчицька. – Львів, 1991. – 850 с.
4. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДАЛІ України), ф.309, оп. 1, спр. 20, арк. 3.
5. ЦДАЛІ України, ф. 309, оп. 1, спр. 28, арк. 15.
6. Там само, спр. 21, арк. 5.
7. Там само, спр. 67, арк. 34.
8. Там само, оп. 2, спр. 10, арк. 23.
9. Там само, ф. 362, оп. 1, спр. 55, арк. 191.
10. Савенко В. Видавнича діяльність НТШ на історичну тематику протягом 1892–1913 рр. / Віктор Савенко // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. – Вип. 2 – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2003. – С. 64–69.
11. Щурат В. Листи Митрополита М. Левицького до єпископа І. Снігурського й офіційні документи їх спільної діяльності (1813–1847) / В. Щурат // Українсько-руський архів. – Т. 11. – Львів, 1924. – 231 с.
12. Студинський К. Матеріали до історії культурного життя в Галичині в 1795–1857 рр. / Кирило Студинський // Українсько-руський архів. – Т. 13–14. – Львів, 1920. – 431 с.
13. Бриж І. Матеріали до історії українсько-чеських взаємин в першій половині ХІХ ст. / І. Бриж // Українсько-руський архів. – Т. 15. – Львів, 1921. – 169 с.
14. Возняк М. Матеріали до історії української пісні і віршів. // Українсько-руський архів / Возняк М. – Т. 11. – Львів, 1925. – С. 481–589.
15. Крип'якевич І. Історично-філософська секція під керівництвом Михайла Грушевського у 1894–1913 роках / І. Крип'якевич // Вісник АН України. № 5. – 1992. – С. 86.
16. Гнатюк В. Наукове Товариство ім. Шевченка. З нагоди 50-ліття його заснування / В. Гнатюк. – Львів, 1923. – 15 с.
17. Падох Я. Правнична наука в НТШ упродовж його першого сторіччя. З історії НТШ / Я. Падох // Збірник доповідей і повідомлень наукових сесій і конференцій НТШ у Львові – Л., 1997. – С. 34–43.
18. Садовський В. Людність західноукраїнських земель по польському перепису вересня 1921 р. / В. Садовський // Студії з поля суспільних наук і статистики. – Львів, 1927. – С. 51.
19. Шульгин О. Уваги до історії розвитку раднішого капіталізму (головним чином у Франції) / О. Шульгин // Студії з поля суспільних наук і статистики. – Львів, 1928. – 45 с.
20. Мацюк О. Феодально-кріпацькі пережитки в ХХ в. / О. Мацюк // Студії з поля суспільних наук і статистики. – Львів, 1929. – 29 с.
21. Анотований покажчик видань НТШ. // Студії з поля суспільних наук і статистики. – Львів, 1929. – 49 с.
22. Андрусак М. До історії боротьби між П. Дорошенком та П. Суховієм в 1668–1669 рр. М. Андрусак // Записки НТШ. – Т. 150. – Львів, 1929. – С. 197–227.
23. Спис творів Івана Франка / Укладач В. Дорошенко. – Львів, 1918. – Вип.1. – С. 80.
24. Критика й публіцистика. – Вип. № 2. / Укладач В. Дорошенко. – Львів, 1930. – 184 с.
25. Бібліографія українознавства за 1914–1923 рр. Вип.1. Історія України. Публікації в українській мові / Збір. І. Калинович. – Львів, 1924. – 59 с.
26. Гете в українських перекладах, переспівах та наслідуваннях: спроба бібліографії з нагоди століття смерті великого німецького письменника. / Укладач В. Дорошенко. – Львів, 1932. – ІХ с + 11 с. 27. Матеріали до бібліографії Січових Стрільців. / Укладач І. Фендрік. – Львів, 1937. – 60 с.

Виктор Савенко

ПЕРИОДИЧЕСКИЕ И СЕРИЙНЫЕ ИЗДАНИЯ НТШ (1894–1939 ГГ.)

В статье анализируется исследовательская деятельность членов НТШ из актуальных проблем украиноведения в периодических и серийных изданиях общества конца XIX – первой половины XX в.

Ключевые слова: НТШ, исторически философская секция, периодические научные издания, серийные научные издания, Восточная Галичина.